

УДК: 378.01.01

Реброва Г. О.
ДЗ “Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського”

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проведено аналіз наукових досліджень з питань формування економічної культури особистості та, зокрема, майбутнього вчителя, уточнено сутність цього поняття, розкрито його компонентна структура. Економічну культуру майбутнього вчителя визначено як інтегроване суспільно-особистісне професійне утворення, що характеризується усвідомленням педагогічних завдань економічного виховання та збереження людського ресурсу на основі осмислення та критичного ставлення щодо трансформацій економічних процесів та їх різнопланових чинників у суспільстві: культурно-ціннісних, інтелектуальних, етно-ментальних, життєзберігаючих.

Ключові слова: економічна культура, компетентність, економічна культура майбутнього вчителя.

Останнім часом проблема економічної свідомості, компетентності, мислення та культури особистості вважається найбільш актуальною, що зумовлено трансформаціями у суспільно-економічному просторі багатьох держав світу. Ця тенденція вплинула й на педагогічну сферу. Так, наприклад, активно розглядаються поняття “економічна грамотність” (О. Архангельська, А. Ішматова, В. Мясніков, Г. Товканець), “економічна компетентність” (А. Андросова, В. Дивак, Н. Овсюк, Н. Левчук, О. Назарова), “економічне мислення” (Т. Бугайова, Т. Лапіна, С. Лукаш, С. Мухіна, Т. Степанова), навіть економічна ментальність (Н. Латова, А. Мартинов). Стосовно категорії “економічна культура” як предмету наукових досліджень можна констатувати, що вона є найбільш привабливою для науковців, оскільки дає змогу дослідити та визначити процеси входження особистості в соціо-економічний простір зі всіма факторами, які прямо або опосередковано впливають на орієнтацію в ньому особистості. Будучи більш широким інтегрованим поняттям, економічна культура охоплює економічні грамотність, мислення, компетентність та ментальність. Економічна культура майбутнього вчителя є складовою його професійної педагогічної культури. Вона є необхідною, оскільки забезпечує: ефективність економічності фахової діяльності в різних аспектах; конкурентоспроможність особистості на ринку праці; успішність передачі суспільних економічних знань і досвіду молодшому поколінню, формування у нього високого рівня економічної грамотності, мислення і компетентності, тобто адаптації до соціо-економічного простору. Питанню визначення

сутності та методів формування економічної культури особистості присвячена велика кількість наукових праць, але стосовно підготовки майбутніх учителів, підвищення їх професійної культури за рахунок актуального складника – економічної культури, досліджень ще бракує. Крім того, існує стереотипна думка щодо важливості економічної культури викладачів географії та економіки, натомість економічний розвиток держави актуалізує питання економічної культури населення у цілому. Отже, проблема формування економічної культури вчителя в педагогічній теорії і практиці стає своєчасною. Серед важливих аспектів цієї проблеми є вирішення завдань стосовно сутності самого поняття “економічна культура вчителя”, а також її структурної моделі як фахового утворення.

У вітчизняній педагогіці питання теоретичного та методичного аспектів економічної культури висвітлені у працях таких вчених, як С. Булавенко, Ю. Балашова, О. Коваленко, О. Крупський, О. Надточієва, В. Рижикова, Г. Соколова, Л. Тандир та інших науковців. Серед іноземних учених, наукові розвідки яких присвячені економічній компетентності та культурі, можна назвати Т. Боровікову, І. Бризгалова, Т. Джагаєву, І. Тарасову, Е. Торсунову, Є. Фадєєву, Т. Філіпповську, С. Шадрину, Л. Шабатуру та інших.

Аналіз літератури з питань економічної культури показав, що остання представлена в педагогічній науці з різних поглядів: з точки зору її формування в учнів різних вікових груп школярів (Т. В. Боровікова, В. Кузьменко, Є. Нікітіна, Є. Фадєєва); в молоді та студентів профільних і непрофільних вузів (І. Майструк, О. Міщенко, О. Мохова); з погляду факторів, умов та засобів впливу на формування економічної культури: за умов становлення ринкових відносин в Україні (І. Майструк), на основі визначення соціально-психологічних детермінант (О. Міщенко), з використанням засобів мистецтва (О. Надточієва), міжпредметної інтеграції (С. Нікітіна), математичних дисциплін (Є. Фадєєва), гуманітарних і суспільно-економічних дисциплін (Т. Філіпповська).

Запровадження в шкільні навчальні програми дисциплін, що формують економічну та фінансову грамотність школярів, актуалізує питання підготовки вчителя до виконання поставлених та гостро актуальних завдань. Прикладом цього є дослідження З. Шпунтової з питань підготовки вчителя до формування економічної культури школярів. У цьому контексті особливого значення набувають дослідження з питань структури економічної культури, оскільки культура доволі широке поняття, і застосування категорії “економічна культура” потребує уточнення її складників, смислу, що дає змогу конкретизувати дослідницький процес. Так, наприклад, у роботі Є. Торсунової саме компонентна модель економічної культури стає предметом дослідження, але автор вивчає процес її формування на основі моніторингу.

Між тим, економічна культура майбутніх учителів і проблеми її формування у студентів педагогічних вузів стали об'єктом дослідження таких вітчизняних та іноземних учених, як: Н. Ігнат'єва, В. Козлов, О. Любченко, Л. Нестеров, Д. Разуменко, А. Сисоєва. Але кількість цих праць незначна і стосовно цієї проблематики існує багато неточностей і невирішених питань. Особливо важливим уявляється уточнення компонентної моделі економічної культури майбутніх учителів. Враховуючи, що економічна культура як педагогічний та суспільний феномен останнім часом відноситься до гуманітарної сфери, до життєдіяльності та безпеки особистості в нових суспільних умовах, визначальним стає не ресурсний підхід до смислу економічної компетентності та культури, а й особистісний, особистісно-творчий, розвиваючий. Між тим, економічна культура, окрім гуманітарного смислу, належить і до сфери точної математичної дії, адекватної умовам та життєвим ситуаціям. Це зумовлює й певне навантаження на вчителів фізико-математичних спеціальностей, здатних та компетентних порушувати та вирішувати задачі суспільно-економічного характеру. При цьому, враховувати усі сучасні фактори впливу на економічної культури особистості.

Мета статті – уточнити сутність поняття “економічна культура вчителя”, розкрити її теоретичну модель: компоненти, елементи тощо в проекції на професійну підготовку майбутніх учителів.

Наукова рефлексія компонентної моделі економічної культури здійснювалася шляхом аналізу таких її визначень, що містять пропонувані компоненти, а також шляхом аналізу літератури з приводу компонентів економічної культури. Крім того, враховувалися сучасні погляди науковців стосовно феноменології економічної культури як самодостатнього феномену.

Так, наприклад, О. Коваленко економічну культуру особистості визначає як інтегроване і динамічне утворення, яке включає в себе систему економічних цінностей та економічне мислення, що впливають на ступінь творчості та ступінь реалізації особистості в професійній діяльності. На думку вченої, це інтегративне особистісне новоутворення представлене єдністю аксіологічного, технологічного, творчого й особистісного компонентів, що забезпечує продуктивну професійну діяльність фахівця в економічній сфері [2].

Розглядаючи економічну культуру майбутнього педагога як елемент його конкурентоспроможності на ринку праці, О. Любченко дає таке визначення цього поняття: “Економічна культура майбутнього вчителя являє собою синтез економічних знань, умінь і навичок, економічного мислення та економічно значущих особистісних якостей і соціально-орієнтованих установок, мотивів і цінностей, необхідних для успішного

здійснення майбутнім педагогом економічної діяльності в освітній сфері” [5, с. 22].

Виходячи з цього, вчена виокремлює когнітивний, поведінковий та мотиваційно-ціннісний компоненти економічної культури майбутнього педагога. Згідно з позицією вченої, когнітивний компонент включає економічні знання, а також економічне мислення, що дає змогу оперувати ними на практиці, тобто аналізувати, робити висновки та прогнози та використовувати їх в економічній діяльності, а також формувати відповідні вміння і навички. До поведінкового компоненту вчена відносить економічно-значущі якості особистості, на яких базується її самостійна економічна діяльність в аспекті адаптації, новаторства та мобільності. Мотиваційно-ціннісний компонент відповідає за систему цінностей і моральних настанов, необхідних для ефективної соціально-орієнтованої професійної діяльності [5].

На думку Н. Пасічник, економічна культура майбутнього вчителя є “проекцією” його загальної культури на сферу соціально-економічних відносин, складним особистісним новоутворенням, що містить економічні знання (уявлення, погляди), соціально й професійно зумовлену сукупність ціннісних орієнтацій, мотивів та зразків діяльності в економічному середовищі, особистісні здібності, якості і характеристики [6, с. 151]. Спираючись на досягнення діяльнісного та компетентнісного підходів, при визначенні структури економічної культури майбутнього вчителя вчена виділяє компетентнісний, мотиваційно-ціннісний та соціально-діяльнісний компоненти цього утворення. Н. Пасічник підкреслює, що компетентнісний компонент економічної культури майбутнього вчителя має інтегративну природу. Тобто цей компонент передбачає, що майбутній вчитель володіє знаннями у сфері економіки і права та особистісними якостями, необхідними для формування економічної культури учнів у процесі ефективної професійної діяльності. Мотиваційно-ціннісний компонент економічної культури за Н. Пасічник охоплює мотиви економічної активності та цінності суспільно-морального походження.

Особливо нашу увагу привернув соціально-діяльнісний компонент, в якому наголошено на особливості економічної культури саме діяльності вчителя. Вчена навіть застосовує поняття вчитель як “економічна людина” [6, с. 154], що володіє здатністю особливої рефлексії, гнучкістю розподілу часу, вмінням діяти нешаблонно, тобто приймати різні рішення відповідно до обставин, що постійно змінюються.

Розглядаючи економічну культуру як якісну характеристику особистості, яка проявляється як міра освоєння і використання особистістю в своїй повсякденній і професійній діяльності засвоєваних економічних знань і практичного досвіду, вчена Н. Ігнат’єва змістовними компонентами

цього новоутворення називає мотиваційний, когнітивний і діяльнісний, а рівневими характеристиками – економічну функціональну грамотність, економічну освіченість та економічну компетентність [1, с. 295].

Діяльнісний підхід до структури економічної культури знаходимо в концепції Т. Скіби. Розглядаючи процес формування економічної культури майбутніх учителів технології та підприємства, основними компонентами економічної культури майбутніх учителів науковець називає:

- економічну свідомість;
- економічне мислення;
- економічну поведінку – творчу (інноваційну) діяльність;
- професійно-педагогічні уміння (вміння, які формуються у педагогічній економіці та в інформаційно-педагогічному середовищі) [9].

На думку вченої, значення економічної культури для професійного становлення майбутнього вчителя технології і підприємництва полягає в тому, що вона формує пізнавальні здібності, готує до продуктивної педагогічної та економічної діяльності, розвиває творчі здібності, зміцнює моральні позиції, дає змогу адаптуватися в регіональних умовах [9].

За визначенням Г. Пилипенка, економічна культура – сукупність інтелектуального, емоційно-ціннісного і практичного компонентів, що надають можливість особистості самореалізуватися в економічній діяльності та поведінці, адаптуватися в існуючі та прогнозовані соціально-економічні умови з урахуванням моральних настанов суспільства [7, с. 60].

Проаналізувавши наукові праці, присвячені проблемі формування економічної культури студентів, вчителів та особистості взагалі, наводимо свої теоретичні узагальнення, на підставі яких визначаємо сутність поняття “економічна культура вчителя” та його компонентну структуру.

Особистість зі сформованою на високому рівні економічною культурою має суттєві економічні знання і вміє оперувати ними, є грамотною і, навіть, компетентною у сфері економіки, вміє адаптуватися і самозабезпечувати себе у час різких економічних змін, не мислить стереотипно, але враховує ментальні особливості регіону, в якому вона веде свою господарську діяльність, має управлінські, підприємницькі риси, володіє нестандартними, творчими підходами до вирішення різноманітних суспільно-економічних проблем. Враховуючи той факт, що економічна культура вчителя входить до змістових структур педагогічної культури в якості професійного складника, що має функції і завдання, пов'язані з формуванням економічного самокорегування особистості вчителя до мінливих трансформацій соціально-економічної сфери у суспільстві та формування відповідних компетенцій в учнів, ми визначаємо економічну культуру майбутнього вчителя як інтегроване суспільно-особистісне професійне утворення, що характеризується усвідомленням педагогічних завдань

економічного виховання та збереження людського ресурсу на основі осмислення та критичного ставлення щодо трансформацій економічних процесів та їх різнопланових чинників у суспільстві: культурно-ціннісних, інтелектуальних, етно-ментальних, життєзберігаючих.

Виходячи з такого визначення, економічна культура складається з когнітивно-операційного, діяльнісно-адаптаційного, ментально-ціннісного компонентів і компоненту економічного самозабезпечення. Розкриємо сутність кожного компоненту.

Когнітивно-операційний компонент складається з таких елементів: економічна свідомість та економічне мислення. Економічна свідомість розглядається вченими як особлива якість окремої особистості, здатної певним чином сприймати економічну ситуацію, більш або менш точно її оцінювати та відносно цілеспрямовано діяти. Вона є такою функцією людської психіки, сутність якої полягає в творчому перетворенні зовнішнього економічного світу у зв'язку з враженнями, що постійно надходять, із попереднім досвідом, у виділенні себе з навколишнього економічного середовища і протиставленні йому як суб'єкта об'єктові [3]. Економічне мислення у науковій літературі – інтелектуальна властивість, здатність людини відобразити, осмислювати економічні явища та відносини, пізнавати їх сутність і зв'язки, засвоювати й співвідносити економічні поняття, теорії, вимоги економічних законів із реальністю і відповідним чином будувати свою діяльність [4, с. 3]. Тобто цей компонент охоплює процес накопичення економічних знань, їх аналізу та формуванню особистісного ставлення до них за допомогою економічного мислення і їх відбиття у економічній свідомості.

Елементами *діяльнісно-адаптаційного компоненту* економічної культури майбутніх учителів є такі елементи, як суспільно-поведінковий та професійно-діяльнісний. Суспільно-поведінковий елемент забезпечує ефективну діяльність майбутнього вчителя у соціально-економічній сфері, його вміння орієнтуватися у світі економіки і ринкових відносин та діяти відповідно до змін у мікро- і макроекономіці. Професійно-діяльнісний елемент забезпечує ефективну професійну діяльність педагога, вміння, формувати економічну культуру учнів та бути для них носієм культурного досвіду і знань.

Компонент *економічного самозабезпечення*, на нашу думку, складається з таких елементів, як: орієнтація у питаннях збереження людського ресурсу, ефективного використання часу, особистісна економічна безпека, обачність, економічна винахідливість, елементи оптимізації економічної праксеології (тобто раціонального вибору ефективних дій у сфері економіки), індивідуальна підприємливість, економічність, культура управління, дії, спрямовані на самоорганізацію і саморозвиток.

Ми вважаємо необхідним також введення *ментально-ціннісного компонента* економічної культури майбутнього вчителя, який складається з таких елементів: ціннісно-мотиваційний та елемент врахування національних (та регіональних) та культурних особливостей. Необхідність введення цього компонента визначається тим фактом, що на сьогодні у більшості навчальних закладів економіка викладається за ресурсним підходом, який варто враховувати в глобальному економічному аспекті, а не в контексті економічної культури особистості. Регіональні культурні традиції, цінності, менталітет суб'єктів господарювання визначає, чи буде працювати у цьому регіоні певна нова економічна стратегія. Неврахування цього фактору часто є причиною того, що запозичені нами шляхи вирішення економічних проблем у країнах із зовсім іншим менталітетом (як, наприклад, країнах Європи, Азії, Північної чи Південної Америки) стають неефективними у нашій країні.

Висновки. Отже, економічну культуру майбутнього вчителя ми визначаємо як інтегроване суспільно-особистісне професійне утворення, що характеризується усвідомленням педагогічних завдань економічного виховання та збереження людського ресурсу на основі осмислення та критичного ставлення щодо трансформацій економічних процесів та їх різнопланових чинників у суспільстві: культурно-ціннісних, інтелектуальних, етно-ментальних, життєзберігаючих.

Зазначений феномен складається з когнітивно-операційного компонента в галузі економічної проблематики; діяльнісно-адаптаційного компонента, що проявляється в економізації життєвого простору, включно і професійного; ментально-ціннісного, як регулятора економічних дій на основі сформованих цінностей та компонента економічного самозабезпечення, який має в економічній культурі вчителя два вектори: спрямований на себе та спрямований на формування відповідних умінь у школярів.

Використана література:

1. *Игнатъева Н. Г.* Преимственность в формировании экономической культуры учащейся молодежи в системе “школа-вуз”. – [Электронный ресурс] / Н. Г. Игнатъева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена [Том 11]. – 2007. – Вып. № 32. – С. 292-296. – Режим доступа к журналу: <http://cyberleninka.ru/article/n/preemstvennost-v-formirovanii-ekonomicheskoy-kultury-uchaschey-sya-molodezhi-v-sisteme-shkola-vuz>.
2. *Коваленко О. В.* Формування економічної культури студентів ВНЗ як педагогічна проблема / О. В. Коваленко // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 60. Педагогічні науки. – Житомир. – Випуск 60. – 2011. – С. 138-140.
3. *Ложкін Г.* Особливості та структура економічної свідомості суб'єктів соціального простору / Г. Ложкін, В. Спасенников, В. Комаровська // Соціальна психологія. – 2004. – № 1 (3). – С. 8-16.
4. *Лукаш С. В.* Формування економічного мислення підлітків у процесі навчально-трудої діяльності : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.01. “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Лукаш Світлана Вікторівна. – К., 2001. – 20 с.

5. Любченко О. А. Формирование экономической культуры будущего педагога как значимого элемента его конкурентоспособности на рынке труда [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Ольга Андреевна Любченко. – Москва, 2010. – 24 с. – Режим доступа : <http://www.mgpru.ru/materials/11/11130.pdf>.
6. Пасічник Н. О. Компонентно-структурний склад економічної культури майбутнього вчителя / Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки // Пасічник Наталя Олексіївна. – Випуск 83. – С. 150-154.
7. Пилипенко Г. П. Экономическая культура в профессиональной подготовке студентов педвуза / Г. П. Пилипенко // Вестник ТГПУ. – Серія: Естественные науки. – Випуск № 9. – 2000. – С. 59-61.
8. Разуменко Д. О. Формування економічної культури майбутніх учителів у фаховій підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Д. О. Разуменко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2007. – 19 с. – укр.
9. Скиба Т. Н. Формирование экономической культуры будущих учителей технологии и предпринимательства в условиях изменяющейся региональной политики [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Татьяна Николаевна Скиба. – Брянск, 1998. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-ekonomicheskoi-kultury-budushchikh-uchitelei-tehnologii-i-predprinimatelstva-v>.
10. Ткачева И. А. Формирование педагогической культуры будущих учителей (на занятиях по английскому языку) [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : Специальность – 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Ткачева Ирина Александровна. – Майкоп, 2004. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-pedagogicheskoi-kultury-budushchikh-uchitelei-na-zanyatiyakh-po-angliiskomu-yaz>.

РЕБРОВА А. А. Сущность и компонентная структура экономической культуры будущего учителя.

В статье проведен анализ научных исследований по вопросам формирования экономической культуры личности и, в частности, учителя, уточнена сущность этого понятия, раскрыта его компонентная структура. Экономическую культуру будущего учителя определено как интегрированное общественно-личностное профессиональное образование, характеризующееся осознанием педагогических задач экономического воспитания и сохранения человеческого ресурса на основе осмысления и критического отношения к трансформации экономических процессов и их разноплановых факторов в обществе: культурно-ценностных, интеллектуальных, этно-ментальных, жизнесохраняющих.

Ключевые слова: экономическая культура, компетентность, экономическая культура будущего учителя.

REBROVA GANNA. The essence and component structure of the future teacher's economic culture.

In the article of the researcher analyzes scientific works on the issue of an economic culture of the students, teachers and personality in general formation, presented a theoretical generalization of the author, based on which the essence of the concept of "future teacher's economic culture" and its component structure. Based on the fact that the economic culture of the teacher is part of semantic structures of an educational culture as a professional component, which has functions and tasks associated with the formation of teacher's personality economic self-adjustability to changing transformations of socio-economic sphere in society and the formation of students' appropriate competencies, economic culture of the future teacher is defined as an integrated socio-personal professional formation which is characterized by the realization of pedagogical tasks of economic education and human resource preservation based on reflection and critical attitude to economic transformation processes and their diverse factors in society: cultural-axiological, intellectual, ethno-mental, lifesaving. Scientific reflection of economic culture component model was carried out by analysis of its definitions, which contain the proposed components, by analysis of literature on the

economic culture components and also by focusing on the current scientific views concerning the phenomenology of economic culture as a self-contained phenomenon. In the article author suggests the following model of the future teacher's economic culture component structure: mentioned phenomenon consists of the cognitive-operative component in the economic issues sphere; action-adaptive component, which is manifested in the living space economization, including professional; mental-value as a regulator of economic action based on formed values and a component of the economic self-providing, which has two vectors in the teacher's economic culture: self-focused and aimed at the formation of students' appropriate skills.

Keywords: *economic culture, competence, future teacher's economic culture.*

УДК 371.13:796.071.4.1

Сватъєв А. В.
Запорізький національний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті з'ясовані особливості організації підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності у вищих навчальних закладах. Автором здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури щодо з'ясування особливостей підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності у ВНЗ. Проведено анкетування студентів ВНЗ України для з'ясування особливостей підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності. Результати здійсненого анкетування засвідчили, що незначна кількість студентів вважає себе повністю особисто підготовленими для діяльності у ролі тренера-викладача (відповідно 11,48% студентів). Водночас переважна більшість, а саме 90% студентів, вважають необхідним здійснювати підготовку майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності у ВНЗ України. Автором визначено, що сучасна підготовка майбутніх фахівців цього напрямку все ще не відповідає вимогам, які мають враховуватися при організації цього процесу. З'ясовано, що підготовка майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності повинна ґрунтуватися на комплексному підході до визначення й оновлення змісту, застосування методів, форм і засобів навчання, що сприяє підвищенню ефективності означеного процесу.

Ключові слова: *підготовка, майбутній тренер-викладач, професійна діяльність, тестування.*

Основними умовами, які нині визначають напрями модернізації сучасної української освіти, є спрямування на розвиток творчого самостійного мислення студентів, їх професійних здібностей до майбутньої професійної діяльності. Цьому сприяє прийняття останніми роками нормативно-правових документів [1, 2, 3].

Різні аспекти організації процесу професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах стали предметом дослідження багатьох науковців: професійна підготовка майбутніх фахівців з адаптивного